

Amsterdam, februari 2018
In opdracht van de Museumvereniging

De kunst van beperkt verzekeren?

Museaal bruikleenverkeer en verzekeringskosten

Cindy Biesenbeek
Johannes Hers

seo economisch onderzoek

“De wetenschap dat het goed is”

SEO Economisch Onderzoek doet onafhankelijk toegepast onderzoek in opdracht van overheid en bedrijfsleven. Ons onderzoek helpt onze opdrachtgevers bij het nemen van beslissingen. SEO Economisch Onderzoek is gelieerd aan de Universiteit van Amsterdam. Dat geeft ons zicht op de nieuwste wetenschappelijke methoden. We hebben geen winst-oogmerk en investeren continu in het intellectueel kapitaal van de medewerkers via promotietrajecten, het uitbrengen van wetenschappelijke publicaties, kennisnetwerken en congresbezoek.

SEO-rapport nr. 2017-88

ISBN 978-90-6733-900-1

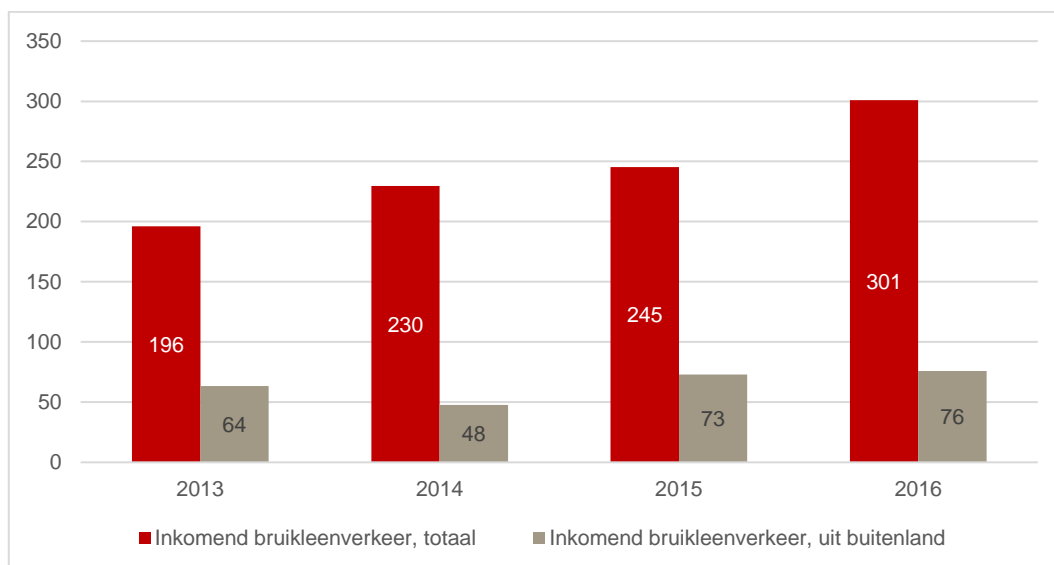
Copyright © 2018 SEO Amsterdam. Alle rechten voorbehouden. Het is geoorloofd gegevens uit dit rapport te gebruiken in artikelen, onderzoeken en collegesyllabi, mits daarbij de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld. Gegevens uit dit rapport mogen niet voor commerciële doeleinden gebruikt worden zonder voorafgaande toestemming van de auteur(s). Toestemming kan worden verkregen via secretariaat@seo.nl

Samenvatting

Het bruikleenverkeer tussen musea is van 2013 tot 2016 met ongeveer de helft toegenomen. Hoewel schades bij bruikleenverkeer regelmatig voorkomen, zijn de herstelkosten bijna altijd beperkt van omvang. In deze periode verzekeren bijna alle musea bruikleenobjecten voor de fictieve marktwaarde tegen alle risico's (volledig verzekeren). De verzekeringskosten vormen naast transportkosten de belangrijkste belemmering voor bruikleenverkeer, en kunnen gedrukt worden door alleen herstelkosten te verzekeren (beperkt verzekeren).

Museaal bruikleenverkeer is een manier om de zichtbaarheid van collecties te vergroten die steeds vaker gebruikt wordt. Het bruikleenverkeer tussen Nederlandse musea is de afgelopen jaren snel gegroeid. Het inkomende bruikleenverkeer van aan dit onderzoek deelnemende musea is tussen 2013 en 2016 met de helft toegenomen: van gemiddeld ongeveer 200 naar ongeveer 300 collectiestukken per museum per jaar. Een kwart van deze collectiestukken was in bruikleen van een buitenlandse eigenaar. Ook het aantal uitgaande bruikleenobjecten is tussen 2013 en 2016 met ruim de helft toegenomen: van gemiddeld ongeveer 100 naar ongeveer 160 collectiestukken per museum per jaar.

Figuur 1.1 In 2016 hadden musea gemiddeld 1,5 keer meer objecten in bruikleen dan in 2013

Bron: SEO Economisch Onderzoek

Schades komen met regelmaat voor, maar de omvang van die schades is vrijwel altijd beperkt. Ongeveer 60 procent van de deelnemende musea heeft tussen 2013 en 2016 minstens één keer schade gehad aan inkomende bruikleenobjecten. Schade komt dus regelmatig voor. De herstelkosten van deze schades zijn vergelijkbaar met die van schades aan de eigen collectie: ongeveer 4600 euro per schadegeval. Hoewel de omvang van schadeherstelkosten dus gemiddeld genomen beperkt is, komen er zowel bij schade aan bruikleenobjecten als bij schade aan de eigen collectie enkele uitschieters voor: er bestaat een klein risico op een grote schade. Dit risico kan worden afgedekt door de herstelkosten te verzekeren. Waardevermindering komt volgens opgave van de musea meestal niet voor bij schade aan inkomende bruikleenobjecten.

Tabel 1.1 60 procent van de musea had minimaal 1 keer schade aan bruiklenen in 2013-2016

Aantal keer schade inkomende bruikleen, 2013-2016	Musea	Percentage
0 keer	19	40%
1 tot en met 4 keer	25	52%
5 tot en met 10 keer	2	4%
11 of meer keer	2	4%

Bron: SEO Economisch Onderzoek

In de regel wordt bruikleenverkeer volledig (tegen alle risico's) verzekerd, en de kosten van die verzekering lopen sterk uiteen. Bij uitgaand bruikleenverkeer stelt 84 procent van de deelnemende musea een verzekering verplicht, en dat is meestal een verzekering met volledige dekking. De verzekeringspremie bedraagt gemiddeld ongeveer 1700 euro per bruikleenobject, maar dit bedrag varieert sterk tussen musea. De verzekeringspremie voor inkomende bruikleenobjecten als percentage van het totale tentoonstellingsbudget varieert sterk. Er zijn musea waar het percentage 1 of 2 procent is, maar ook musea waar de verzekeringspremie ongeveer 20 tot 50 procent van het budget bedraagt. Zeker voor de grotere musea met veel bruiklenen is het mogelijk om tienduizenden euro's te besparen op de verzekeringskosten door over te gaan tot beperkt verzekeren.

Belemmeringen voor bruikleenverkeer zijn bij inkomend bruikleenverkeer vooral de hoge verzekerings- en transportkosten, en bij uitgaand bruikleenverkeer de benodigde capaciteit voor administratieve afhandeling van bruikleenverkeer. Verzekeringskosten kunnen gedrukt worden door de dekking van de verzekering te beperken tot herstellkosten (beperkt verzekeren) en dit als standaard te gebruiken voor binnenlands bruikleenverkeer. De recente Erfgoedwet en daarop gebaseerde cultuurconvenanten maken dit ook mogelijk door de aansprakelijkheid jegens de eigenaar te beperken tot herstelschade. Het risico van totaalverlies komt dan bij de eigenaren van de collecties te liggen. Standardisatie van voorwaarden en eisen aan musea kan dit ondersteunen. Daarnaast geeft 12 procent van de aan dit onderzoek deelnemende musea als belemmering aan dat zij geen gebruik hebben kunnen maken van de indemniteitsregeling omdat het budget was uitgeput. Transportkosten kunnen gedrukt worden door informatie-uitwisseling met als doel het vaker gebruiken van specialistische aanbieders en vaker combineren van transporten. Het aanvragen van meerdere offertes kan helpen zowel transport als verzekeringskosten te drukken, maar loont waarschijnlijk alleen voor de grotere contracten voor met name buitenlandse bruiklenen. De administratieve capaciteit voor de afhandeling van (uitgaand) bruikleenverkeer (gemiddeld 4 dagen per bruikleen) stelt grenzen aan de omvang van het bruikleenverkeer. Ook kan het risico op slijtage van veelgevraagde, kwetsbare objecten een overweging zijn om grenzen stellen aan het bruikleenverkeer. De benodigde administratieve capaciteit kan beperkt worden door standardisatie en digitalisering van conditierapporten en standardisering van bruikleenovereenkomsten.

Inhoud

Samenvatting	i
1 Inleiding	1
2 Bruikleenverkeer en verzekeren	5
2.1 Het verzekeren van bruikleenverkeer	5
2.2 Kosten verzekeringen en schades.....	7
3 Bruikleenverkeer in de praktijk	9
3.1 Enquête	9
3.2 Omvang bruikleenverkeer.....	10
3.3 Schade aan de eigen collectie.....	11
3.4 Inkomend bruikleenverkeer.....	13
3.5 Uitgaand bruikleenverkeer	16
3.6 Conclusies.....	17
4 Belemmeringen en handelingsperspectieven	19
4.1 Beperken verzekeringskosten.....	19
4.2 Beperken transportkosten.....	21
4.3 Beperken administratieve afhandeling.....	21
5 Conclusies	23
Literatuur	25
Bijlage A Deelnemers onderzoek	27
Bijlage B Vragenlijst webenquête onder musea	29

1 Inleiding

De zichtbaarheid van de collecties van Nederlandse musea kan vergroot worden door meer collectiemobiliteit tussen musea. Er is weinig bekend over de ontwikkeling van het museale bruikleenverkeer, en de kosten en risico's daarvan. Dit onderzoek geeft inzicht in de ontwikkeling van het bruikleenverkeer in de afgelopen jaren, en in de risico's en de verzekeringskosten van bruikleenverkeer.

De afgelopen jaren klinkt de roep om de zichtbaarheid van de Collectie Nederland¹ te vergroten steeds luider (zie bijvoorbeeld Trouw dd 11-12-2014). Ook in de Tweede Kamer komt het onderwerp van de toegankelijkheid van collecties en de wens om de zichtbaarheid van de Collectie Nederland te vergroten regelmatig terug.² Naar schatting is 5 procent van de Collectie Nederland op zaal zichtbaar voor het Nederlandse publiek (zie Sigmund et al. 2014). Een manier om de zichtbaarheid van collecties te vergroten is collectiemobiliteit of museaal bruikleenverkeer.

Over het aantal (binnenlandse) bruiklenen en de ontwikkeling daarvan is weinig bekend. Er zijn geen cijfers over de ontwikkeling van het binnenlands bruikleenverkeer in de afgelopen jaren. Alleen voor 2015 is beperkte informatie beschikbaar in de databank erfgoedmonitor. In dat jaar was het aantal binnenlandse bruiklenen kunst iets kleiner dan het aantal buitenlandse bruiklenen. Daar staat tegenover dat het aantal binnenlandse bruiklenen voor de andere museumcategorieën groter is.

Een belemmering voor bruikleenverkeer vormen de kosten ervan. Het gaat hier om verpakkings- en transportkosten, verzekeringskosten en de handling fee (personeels- en administratiekosten) die soms in rekening wordt gebracht door de verstrekker. Een van de kostenposten die daarbij vaak genoemd wordt zijn de verzekeringskosten van bruikleenverkeer. In de regel wordt het transport en verblijf van inkomende bruiklenen volledig verzekerd: tegen totaalverlies, tegen waardevermindering en tegen schade (restauratiekosten). Veelal wordt verzekerd tegen (fictieve) marktwaarde.

Voor collecties die het eigendom zijn van de overheid zijn er argumenten om niet te verzekeren tegen totaalverlies en waardevermindering. Kunstvoorwerpen tellen niet mee in het financieel vermogen van de overheid. Als kunstbezit verloren gaat is dat een cultureel verlies, maar zonder effect op het financieel vermogen van de overheid. De vraag rijst waarom de marktwaarde van een onvervangbaar voorwerp dan verzekerd zou moeten worden. Deze gedachte is geformaliseerd in de Erfgoedwet en de Regeling beheer rijkscollectie die per 1 juli 2016 in werking zijn getreden. Dit juridisch kader bepaalt onder meer de aansprakelijkheid van de beheerder jegens de eigenaar van de collectie. Musea die op grond van de Erfgoedwet worden aangewezen als instelling met een wettelijke collectiebeheertaak en die rijkscollectie beheren, kunnen een model voor onderbruikleen

---

¹ Collectie Nederland omvat al het roerend cultureel erfgoed dat openbaar toegankelijk is of waar de overheid de verantwoordelijkheid voor neemt (<http://www.cultureelerfgoed.nl/erfgoed/collecties/collecties>).

² Zie bijvoorbeeld de brief van de Minister van OCW over onder meer dit onderwerp van 23-5-2016, het daarop volgende AO over toegankelijkheid van collecties (2 juni 2016) en de motie van Torenburg/Pechtold (dd 23 juni 2016) die de Minister van OCW oproept een onderzoek te doen naar de mogelijkheden van een niet-verzekermiddel om collectiemobiliteit te vergroten.

gebruiken.³ Dat model bevestigt voor bepaalde onderbruikleennemers (geregistreeerde musea) dat herstelbare schade wel en algeheel verlies niet op de beheerder wordt verhaald. Aansprakelijkheid die is uitgesloten tussen beheerder en eigenaar, behoeft de beheerder niet door te contracteren aan de onderbruikleenemer. Het gaat erom dat de bruikleenemer de vereiste zorgvuldigheid, die gebruikelijk is als het gaat om museaal beheer, in acht neemt om het behoud van het geleende te waarborgen, tijdens alle stappen in het bruikleenproces.

De Rijksdienst Cultureel Erfgoed leende al eerder zijn collectie zonder verzekeringseisen uit aan geregistreeerde musea. Op basis van de bepalingen in de Erfgoedwet zijn onlangs cultuurconvenanten afgesloten tussen verschillende overheidslagen, die voorzien in mogelijkheden om ook over te gaan tot het verzekeren van alleen herstellkosten (het zogenaamd beperkt verzekeren) voor collecties in gemeentelijk en provinciaal eigendom. Daarnaast zijn of worden er acties in gang gezet om dit te bevorderen, zoals het beschikbaar stellen van kennis en informatie over (veiligheid van) bruiklenen, het vereenvoudigen van bruikleenvoorwaarden uit de collectie van de Staat (zie bijvoorbeeld brief van Minister van OCW aan de Tweede Kamer dd 26-9-2016).

Onderzoeksvragen

Gegeven de wens om de zichtbaarheid van de Collectie Nederland te vergroten en belemmeringen voor museaal bruikleenverkeer weg te nemen, is er behoefte aan feiten over de ontwikkeling van de omvang van (met name) het binnenlands museaal bruikleenverkeer⁴, de kosten van de verzekering ervan en de risico's van het beperkt verzekeren. Deze (feitelijke) informatie kan een bijdrage leveren aan de kennis over bruikleenverkeer en de risico's en verzekering daarvan bij musea. De doelen van het onderzoek zijn:

1. Het onderzoek geeft inzicht in *de ontwikkeling van het bruikleenverkeer* dat in de afgelopen jaren heeft plaatsgevonden tussen musea. Het onderzoek heeft niet de intentie een sluitend overzicht te bieden, maar richt zich op een representatieve selectie van musea.
2. Het onderzoek biedt inzicht in de *risico's rondom beperkt verzekeren*, en de potentiële besparingen op de verzekeringskosten die met beperkt verzekeren gepaard kunnen gaan. Daartoe geeft het onderzoek een cijfermatige indicatie van de *omvang van het verzekeringsdeel (kosten)* als percentage van het totale tentoonstellingsbudget.
3. Daarnaast reikt het onderzoek *handelingsperspectieven* voor de verschillende partijen aan, gericht op het beperken van belemmeringen voor (binnenlands) bruikleenverkeer.

Om deze vragen te beantwoorden is literatuuronderzoek verricht (met name ten behoeve van de tweede en derde onderzoeksvraag). Daarnaast is een survey gehouden onder Nederlandse musea om een antwoord te kunnen geven op de eerste en tweede onderzoeksvraag. Voor de derde onderzoeksvraag is bovendien een groepsgesprek gehouden met de hoofden collectie en registrars

³ Dit model werd al vóór inwerkingtreding van de Erfgoedwet gehanteerd door RCE, voor de collectie die nog onder de RCE wordt beheerd.

⁴ Voor buitenlands bruikleenverkeer is er een garantieregeling (de subsidieregeling indemniteit bruiklenen 2016) waarbij de Nederlandse Staat garant staat voor maximaal 30% van de verzekeringswaarde van buitenlandse bruiklenen. Deze regeling geldt alleen voor inkomende bruiklenen en kent een plafond, waardoor in de praktijk niet alle buitenlandse bruiklenen gegarandeerd kunnen worden. Doordat per bruikleen een garantie wordt afgegeven is over de hoeveelheid en verzekeringskosten van het buitenlands bruikleenverkeer veel meer bekend. Primaire focus van het onderhavige onderzoek is daarom het binnenlandse bruikleenverkeer; informatie over de verzekeringskosten en risico's van buitenlands bruikleenverkeer zal daarbij wel als referentie worden gebruikt.

van zes musea. Het volgende hoofdstuk presenteert een overzicht van de literatuur over bruikleenverkeer en het verzekeren daarvan. Hoofdstuk 3 presenteert de resultaten van de survey onder Nederlandse musea, waarin ook de eerste en tweede onderzoeksvraag beantwoord worden. Tenslotte gaat hoofdstuk 4 in op mogelijke handelingsperspectieven voor de verschillende actoren

.

2 Bruikleenverkeer en verzekeren

In de praktijk worden bruiklenen nog vaak volledig verzekerd. De markt voor het verzekeren van bruiklenen is weinig transparant en er zijn voorbeelden waar de verzekeringskosten kunnen oplopen tot een substantieel deel van het tentoonstellingsbudget. De beperkte beschikbare informatie suggereert dat er relatief weinig schade wordt geclaimd bij buitenlands bruikleenverkeer en dat de geclaimde bedragen beperkt zijn.

2.1 Het verzekeren van bruikleenverkeer

Voor het verzekeren van bruikleenverkeer zijn er verschillende modaliteiten (zie Figuur 2.1). *Volledig verzekeren* van bruikleenverkeer is de norm. De verzekering biedt dekking “van spijker tot spijker” voor alle vormen van schade. Dat wil zeggen dat zowel transport als verblijf in het inlenende museum is verzekerd, tegen totaalverlies (bv diefstal), tegen waardevermindering (bv door brand of beschadiging) en tegen restauratiekosten van beschadigingen. Daarbij wordt het object in de regel tegen (fictieve want meestal niet recent vastgestelde) marktwaarde verzekerd. In het internationale bruikleenverkeer is volledig verzekeren de norm, en zijn er signalen dat deze fictieve marktwaardes toenemen; uitlenende musea hebben weinig prikkels om de inschatting van die waarde laag te houden (de bruikleennemer betaalt immers de verzekeringspremie) en de bruikleennemer heeft weinig mogelijkheden om de bruikleengever te bewegen tot een lagere – meer realistische – schatting van de marktwaarde (Arendsz, 2011). Door de hoge marktwaardes, lange transporten en de ruime dekking van de verzekering kunnen premies voor internationale bruiklenen hoog oplopen. De indemniteitsregeling beperkt de verzekeringskosten van internationaal bruikleenverkeer voor Nederlandse musea doordat de Nederlandse staat een deel (maximaal 30 procent) van de verzekeringswaarde van de bruikleen garandeert. Dit leidt tot kortingen op de verzekeringspremie in de orde van grootte van 20 – 37 procent.⁵ Gemiddeld wordt ongeveer een kwart van de verzekerde waarde gegarandeerd. Ter illustratie: in 2016 werd voor ruim € 1,6 mld verzekerde waarde in totaal ongeveer € 400 mln aan indemniteit verleend voor in totaal 17 aanvragen. In de jaren tussen 2007 en 2016 waren er twee pieken in de verzekerde waarde van € 3,3 mld in 2012 en € 2,8 mld in 2014⁶.

Voor de verzekering van binnenlands bruikleenverkeer zijn er verschillende modaliteiten. Naast volledig verzekeren bestaat er al langere tijd de zogenaamde *kaderovereenkomst* voor objecten die behoren tot de Rijkscollectie en eigendom zijn van de Nederlandse Staat (zie Figuur 2.1). De rijkscollectie is in de regel niet verzekerd, de Staat is eigen risicodragers. Om de collectiemobiliteit te vergroten is in 1989 tussen het Rijk en de gemeenten Den Haag, Rotterdam, Amsterdam en Gouda de ‘Kaderovereenkomst Bruikleenverkeer 1989’ gesloten. Deze overeenkomst maakte het mogelijk om objecten uit de rijkscollectie tegen beperkte voorwaarden uit te lenen aan elk professioneel museum dat onder de verantwoordelijkheid van deze overheden valt. Onder de kaderovereenkomst is de bruikleennemer niet aansprakelijk voor waardevermindering, alleen voor totaalverlies tijdens het transport, en wel voor de restauratiekosten in geval van beschadiging (zie Bijleveld,

⁵ Zie website erfgoedmonitor (<https://erfgoedmonitor.nl/onderwerpen/indemniteit>) en Arendz (2011)

⁶ Zie <https://erfgoedmonitor.nl/indicatoren/indemniteit-toekenningen>, gepubliceerd op 22 november 2017

2016), hetgeen de verzekeringskosten drukt.⁷ In de praktijk is de toepassing van de Kaderovereenkomst problematisch gebleken door de veranderende bestuurlijke en organisatorische verhoudingen in het museumveld. Bij de verzelfstandiging van veel musea hebben veel publieke eigenaren hun bevoegdheid om afspraken te maken over bruikleenvoorwaarden overgedragen aan de musea. Omdat niet alle musea precies weten hoever hun aansprakelijkheid jegens de eigenaar van de collectie die zij beheren reikt, en omdat die aansprakelijkheid bovendien niet in alle overeenkomsten tussen publieke eigenaar en beheersstichting is beperkt, nemen zij in veel gevallen het zekere voor het onzekere, en eisen de volle verzekeringsplicht bij bruikleen. Bovendien was de mogelijkheid tot uitlenen onder gunstige voorwaarden alleen beschikbaar voor een dertigtal musea die door het Rijk werden gefinancierd en musea uit de 4 genoemde steden op basis van wederkerigheid, waardoor er niet breed van deze mogelijkheid gebruik werd gemaakt. In de praktijk worden dus vaak ook objecten uit de Rijkscollectie nog volledig verzekerd (zie Bijleveld, 2016).⁸

Figuur 2.1 Modaliteiten verzekeren bruiklenen⁹

	Transport	Verblijf	Transport
Volledig verzekeren	Waardeverlies	Waardeverlies	Waardeverlies
	Restauratieschade	Restauratieschade	Restauratieschade
	Totaalverlies	Totaalverlies	Totaalverlies
	Premie 100%	Premie 100%	Premie 100%
Kaderovereenkomst	Restauratieschade	Restauratieschade	Restauratieschade
	Totaalverlies		Totaalverlies
	Premie -25%	Premie -50%	Premie -25%
Beperkt verzekeren	Restauratieschade	Restauratieschade	Restauratieschade
	Premie -50%	Premie -50%	Premie -50%
Niet verzekeren			
	Premie -100%	Premie -100%	Premie -100%

Bron: SEO Economisch Onderzoek

⁷ Afhankelijk van de duur van de tentoonstelling (het verblijf) kan het verschil oplopen tot 40%. Een rekenvoorbeeld afkomstig van een verzekeringsexpert: bij volledige dekking komt de premie voor transport op circa 20 cent per € 1000 en voor verblijf 80 cent per € 1000 op jaarbasis. De premie voor een bruikleen van een object met een (fictieve) marktwaarde € 10 miljoen voor 3 maanden komt dan op ca € 4000. Onder de kaderovereenkomst: scheelt dat ca 25% op premie voor transport en ca 50% op premie voor verblijf, de premie komt dan op ca € 2500.

⁸ De uitkomsten van de enquête in het volgende hoofdstuk bevestigen dat er in de praktijk vaak nog volledig verzekerd wordt, en dus ook de kaderovereenkomst niet vaak wordt gebruikt.

⁹ De kortingen op de verzekeringspremie ten opzichte van volledig verzekeren zijn gebaseerd op een indicatieve opgave van een verzekeringsexpert.

Musea die op grond van de Erfgoedwet worden aangewezen als instelling met een wettelijke collectiebeheertaak en die rijkscollectie beheren, zijn sinds de inwerkingtreding van deze wet (1 juli 2016) alleen aansprakelijk voor herstelbare schade en niet voor algeheel verlies. Zij kunnen deze beperkte aansprakelijkheid sindsdien dus ook vertalen naar de (onder-)bruikleennemer. Dit zogenaamde *beperkt verzekeren* (Figuur 2.1) biedt een mogelijkheid om verder te besparen op de verzekeringskosten ten opzichte van de kaderovereenkomst: alleen de herstelschade bij transport en verblijf zijn dan verzekerd. Een stap verder is om ook zelf het risico te dragen van eventuele restauratiekosten (*niet verzekeren*).¹⁰ Beperkt verzekeren is de standaard in de cultuurconvenanten die tussen verschillende overheidslagen zijn gesloten voor de periode 2017-2020.¹¹ De Erfgoedwet en deze cultuurconvenanten maken het dus in principe mogelijk nog verder te besparen op de verzekeringskosten (indicatief ongeveer de helft van de premie ten opzichte van een volledige verzekering, zie Figuur 2.1). Deze cultuurconvenanten, die beperkt verzekeren beogen te bevorderen zijn van recente datum (medio 2017), en bieden voor de toekomst dus een basis om zonder noodzaak van wederkerigheid collectiestukken uit te lenen met beperkte verzekeringseisen

Marktstructuur

Op de markt voor het verzekeren van kunstobjecten en bruikleen daarvan is in Nederland een beperkt aantal verzekeraars (vier) actief. Verzekeringsmakelaars functioneren als intermediair tussen de musea en de verzekeraars, die objecten vaak weer herverzekeren bij herverzekeraars in het buitenland. Premies zijn afhankelijk van aard en afkomst van het object, verblijfrisico (kwaliteit en reputatie van de bruikleennemer), het aantal objecten op de tentoonstelling en de waarde daarvan, en van de risicoperceptie van de verzekeraar. De te verzekeren objecten zijn zeer heterogeen in waarde en breekbaarheid, en er bestaan geen systematische actuariële tabellen van risico's die gebruikt kunnen worden om de premies te onderbouwen (Arendsz, 2011). De vaststelling van de (risico)premies is dus in belangrijke mate een zaak van *expert judgement*. De premies komen vervolgens tot stand op basis van onderhandelingen tussen verzekeringmakelaars en verzekeraars, waardoor er weinig prijstransparantie is op de markt. Als musea meerdere offertes aanvragen, blijken er grote verschillen in premie te kunnen zijn (Arendsz, 2011).

2.2 Kosten verzekeringen en schades

Over de *kosten* van het verzekeren van bruiklenen is alleen fragmentarische informatie beschikbaar voor internationaal bruikleenverkeer. In het kader van de evaluatie van de indemniteitsregeling (2011), bleek dat in de periode 2005-2010 de verzekeringskosten van buitenlandse bruiklenen waarvoor indemniteit is verleend ongeveer een vijfde van de gemiddelde tentoonstellingskosten (van destijds circa € 700.000) bedroegen. Als gecorrigeerd wordt voor de gemiddelde korting door het

¹⁰ Bruikleennemers zijn vaak al deels eigen risicodragers voor de restauratiekosten van de eigen collectie (restauratieschade is dan alleen verzekerd vanaf een bepaald niveau).

¹¹ Zie bijvoorbeeld artikel 10 in Cultuurconvenant 2017-2020 Landsdeel Oost, Staatscourant 41248, 2017: "Met het oog op de in bijlage 5 omschreven omstandigheden zetten partijen zich als publieke eigenaren in om het bruikleenverkeer van hun collecties actief te stimuleren door bestaande barrières weg te nemen. Zij stellen hun beheerinstellingen i.c. musea alleen aansprakelijk voor herstelbare schade. Voorts stellen zij deze musea in de gelegenheid om onder diezelfde beperkte aansprakelijkheid uit te lenen aan andere musea (in Nederland)." Een vergelijkbaar artikel, zij het soms algemener geformuleerd, is ook terug te vinden in de andere cultuurconvenanten.

beroep op de indenniteitsregeling ligt dit percentage hoger (ruim een kwart van de tentoonstellingskosten). Een oudere studie waarin verschillende Europese landen worden vergeleken noemt eveneens percentages van 20 a 24% van de tentoonstellingskosten (EC, 2003). Recenter citeren Galambos en Bergevoet (2010, blz 179) onderzoek dat gemiddeld op 15% van het tentoonstellingsbudget uit komt. Er is fragmentarische informatie dat de spreiding rond dit gemiddelde groot is; in specifieke gevallen zijn ook aanzienlijk lagere (3%) en hogere (50%) verzekeringskosten als percentage van de tentoonstellingskosten gemeld (EC, 2003). In het volgende hoofdstuk wordt informatie gepresenteerd over de kosten van het verzekeren van (binnenlandse) bruiklenen, ook als percentage van de tentoonstellingskosten.

Ook over *schades* die ontstaan bij bruikleenverkeer is de informatie fragmentarisch en alleen beschikbaar voor internationaal bruikleenverkeer. Voor het buitenlandse bruikleenverkeer kan gekeken worden naar schades die zijn geclaimd onder de indenniteitsregeling, waarbij zij aangetekend dat lang niet al het buitenlandse bruikleenverkeer onder deze regeling valt. Het aantal schades geclaimd onder deze regeling is zeer beperkt. In de periode 2005-2010 is onder de indenniteitsregeling een keer een beperkt bedrag uitgekeerd aan een museum (een schade van € 6.935). De afgelopen 7 jaren is onder de indenniteitsregeling in vier gevallen schade ontstaan en is in twee gevallen een garantiebedrag uitgekeerd voor een totaal van € 9.113.¹² Het beeld dat er weinig schade wordt geclaimd onder de regelingen die de verzekering van buitenlands bruikleenverkeer (gedeeltelijk) garanderen, wordt ook bevestigd door internationaal vergelijkend onderzoek:

*Comparative analysis has shown that, in countries with a state indemnity system, the average number of claims against this provision, by country and by year, is six. The most frequent users of the system are Finland, Sweden and the United Kingdom. In more than twenty years of existence, the indemnity schemes offered by the United States and the United Kingdom have never been required to cover any but minor claims, while France's scheme, which has been in place for ten years, has never had a single claim against it. In the Netherlands there has never been a single case in which compensation has had to be paid. Finland has only recorded one case since 1986.*¹³

Recente berichtgeving over het *Arts and Artifacts Indemnity Program* in de VS bevestigt dit beeld: in de 42 jaar dat de regeling nu bestaat is er in twee gevallen geclaimd, met een totale waarde van \$ 4.700.¹⁴ Galambos en Bergevoet (2010, blz. 175) melden dat onder de 5.605 geaccepteerde aanvragen voor indenniteit in 18 Europese lidstaten in de periode 2003-2008 in totaal 7 claims zijn ingediend, met een totale compensatie van ongeveer € 80.000.

De beperkte en deels gedateerde internationaal vergelijkende informatie die er is voor buitenlands bruikleenverkeer bevestigt dus het beeld van de Nederlandse indenniteitsregeling dat er weinig schade wordt geclaimd onder indenniteitsregelingen en dat als er schade wordt geclaimd, deze relatief beperkt is.

---

¹² Website erfgoedmonitor: <https://erfgoedmonitor.nl/onderwerpen/indenniteit>

¹³ EC (2003), Inventory national systems of public guarantees in 31 countries, blz 183.

¹⁴ <http://www.latimes.com/entertainment/arts/la-et-cm-nea-indemnity-program-20170324-story.html>

3 Bruikleenverkeer in de praktijk

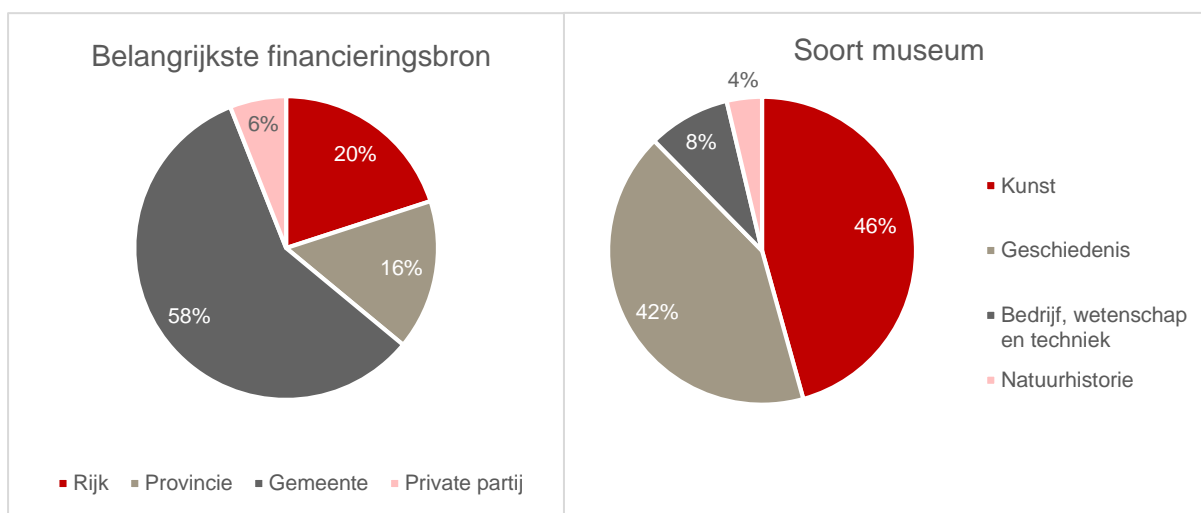
Het bruikleenverkeer tussen musea is tussen 2013 en 2016 met ongeveer de helft toegenomen. Hoewel waardevermindering bij schade aan inkomend bruikleenverkeer weinig voorkomt, stellen bijna alle musea een volledige verzekering bij bruikleen verplicht. De belangrijkste belemmeringen bij inkomend bruikleenverkeer zijn de verzekerings- en transportkosten, en bij uitgaand bruikleenverkeer de administratieve afhandeling.

3.1 Enquête

Om een indicatie te krijgen van de omvang, risico's, kosten en belemmeringen van het bruikleenverkeer onder Nederlandse musea is een webenquête uitgezet onder 100 Nederlandse musea. Daarvan hebben 51 musea de enquête ingevuld; dit is een respons van ruim 50 procent. De volledige vragenlijst is opgenomen in Bijlage B.

Figuur 3.1 laat zien dat het merendeel van de deelnemende musea een gemeente als belangrijkste financieringsbron heeft (ongeveer 58 procent).¹⁵ Als we kijken naar het type museum, dan komen kunst- en geschiedismusea het meest voor onder de deelnemende musea (respectievelijk 46 en 42 procent).¹⁶ Het aantal bruikleenobjecten is onder aan dit onderzoek deelnemende waarschijnlijk hoger dan onder niet-deelnemende musea.

Figuur 3.1 Respondenten hebben vooral de gemeente als belangrijkste financieringsbron (links), en zijn vooral kunst- en geschiedismusea (rechts)

Bron: SEO Economisch Onderzoek

¹⁵ Uit Museana 2016 volgt dat iets minder dan de helft van de Nederlandse musea de gemeente en ongeveer een kwart een private partij als belangrijkste financieringsbron heeft. Private musea komen in het huidige onderzoek relatief weinig voor, omdat het onderzoek gericht is op bruikleenverkeer bij musea met overwegend overheidscollecties in beheer, en verzekeringskwesties bij particuliere musea anders zijn.

¹⁶ Van alle musea in Nederland is 59 procent een geschiedismuseum, 20 procent een industrie, wetenschap of technologiemuseum, 12 procent een kunstmuseum, 6 procent een natuurhistorisch museum en 3 procent een volkenkundig museum (Erfgoedmonitor, 2015).

Zowel kleine, middelgrote als grote musea hebben aan dit onderzoek meegewerkt. Tabel 3.1 laat zien dat 44 procent van de deelnemende musea groot is (bruto omzet van meer dan € 3,2 miljoen per jaar), 40 procent middelgroot (bruto omzet tussen € 400 duizend en € 3,2 miljoen per jaar) en 16 procent klein (bruto omzet minder dan € 400 duizend er jaar). Van de kleine musea is 29 procent een kunstmuseum, 86 procent een geschiedenismuseum, 14 procent een bedrijf, wetenschap en techniekmuseum en 14 procent een natuurhistorisch museum. Deze percentages tellen op tot meer dan 100 procent, omdat een musea onder meerdere categorieën kan vallen.

Tabel 3.1 Het merendeel van de respondenten is een groot musea

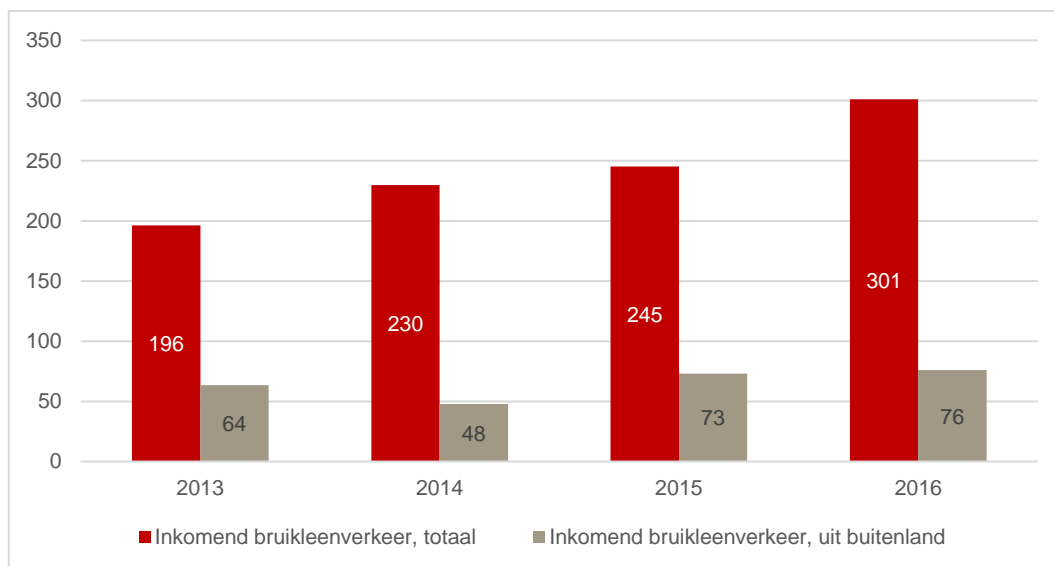
Hoeveel bedroeg de bruto omzet in 2016?	Totaal	Kunst	Geschiedenis	Bedrijf, wetenschap en techniek	Natuurhistorie
Tot € 400 duizend per jaar	16%	29%	86%	14%	14%
€ 400 duizend tot € 3,2 miljoen per jaar	40%	71%	65%	18%	0%
Meer dan € 3,2 miljoen per jaar	44%	85%	70%	15%	10%

Bron: SEO Economisch Onderzoek. De kolommen Kunst tot en met Natuurhistorie geven per omzetcategorie het percentage musea per categorie weer.

3.2 Omvang bruikleenverkeer

De omvang van het bruikleenverkeer van musea is tussen 2013 en 2016 in alle jaren gestegen. Figuur 3.2 laat zien dat de deelnemende musea in 2013 gemiddeld 196 collectiestukken en in 2016 gemiddeld 301 collectiestukken hebben ingeleend. Het binnenlandse inkomende bruikleenverkeer was in 2016 onder de deelnemende musea ongeveer drie keer zo groot als het buitenlandse.

Figuur 3.2 In 2016 hadden musea gemiddeld 1,5 keer meer objecten in bruikleen dan in 2013

Bron: SEO Economisch Onderzoek

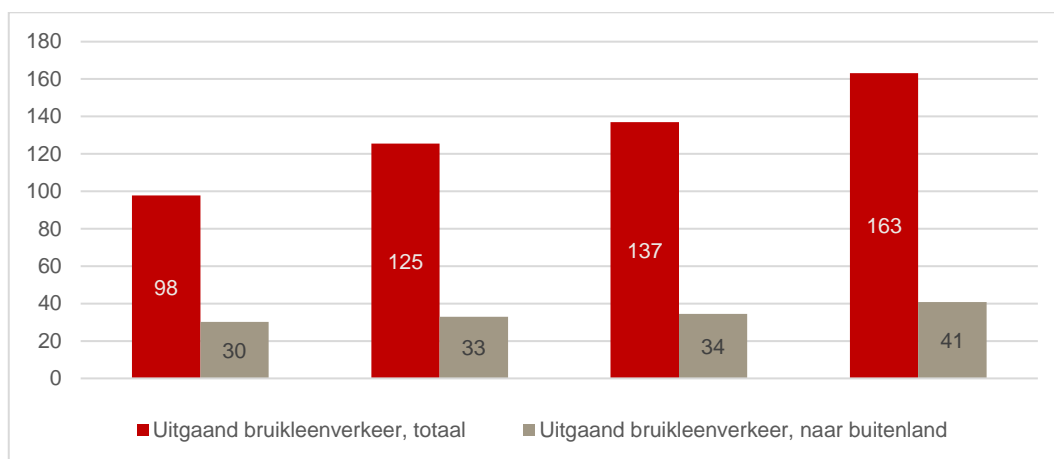
Ook het gemiddelde aantal uitgeleende objecten is tussen 2013 en 2016 toegenomen: van gemiddeld 98 collectiestukken per museum in 2013 naar 163 collectiestukken in 2016¹⁷. Dit gemiddelde

¹⁷ Het opgegeven aantal bruiklenen is voor een steekproef van 20 musea gecontroleerd met de jaarverslagen van die musea.

is vooral gestegen door een toename van het uitgaande bruikleenverkeer bij enkele grote musea, maar ook bij veel kleinere musea is het aantal uitgaande bruiklenen snel gegroeid. Ongeveer een kwart van de uitgeleende objecten is aan een buitenlands museum uitgeleend. De deelnemers van het groeps gesprek hebben aangegeven dat het uitlenen van collectiestukken aan een buitenlands museum meer capaciteit van het personeel vraagt, omdat het transport door een medewerker wordt begeleid.

Figuur 3.3 Uitgaand bruikleenverkeer neemt tussen 2013 en 2016 met bijna de helft toe; ongeveer een kwart van bruiklenen gaat naar het buitenland

Bron: SEO Economisch Onderzoek

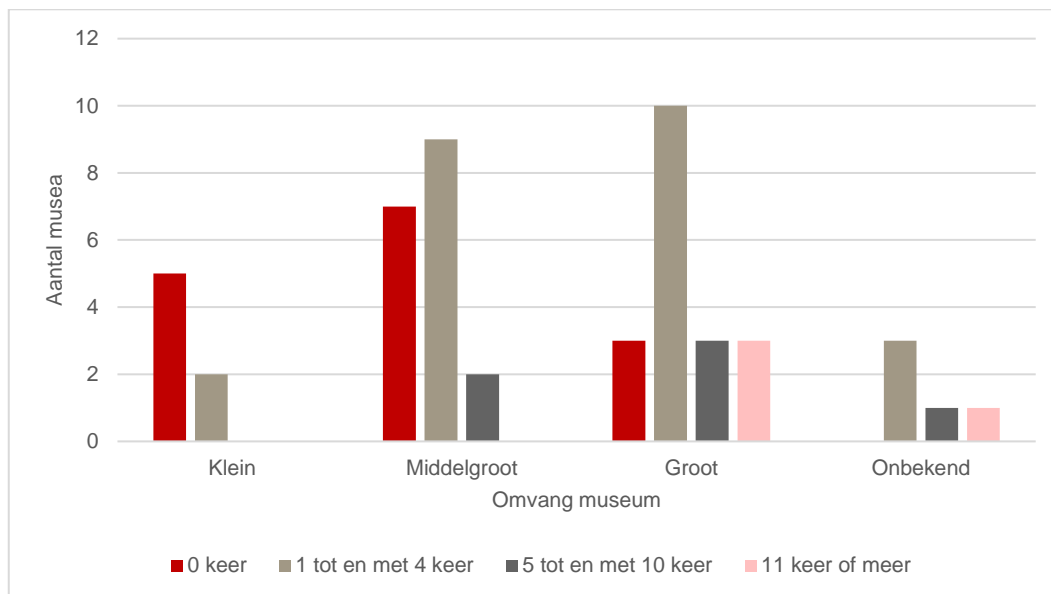
Een bruikleenaanvraag wordt door musea niet altijd toegekend. De belangrijkste redenen om een aanvraag af te wijzen zijn dat het betreffende object onderdeel is van de eigen tentoonstelling of vaste presentatie (33 procent), of dat de conditie van het object niet goed genoeg is om ermee te reizen (31 procent). Ook ontoereikende omstandigheden van het museum dat de aanvraag indient, zoals een ontoereikende beveiliging, wordt door verschillende musea als de belangrijkste reden om een aanvraag af te wijzen genoemd (17 procent). Tenslotte worden het te laat indienen van een aanvraag, het niet op orde zijn van auteursrechten en de hoge waarde van het bruikleenobject voor het museum als redenen voor afwijzing genoemd.

3.3 Schade aan de eigen collectie

Schade aan de eigen collectie komt bij grote musea vaker voor dan bij kleine en middelgrote musea; hun collecties zijn ook groter. Tussen 2013 en 2016 had het merendeel van de kleine musea die aan dit onderzoek hebben deelgenomen geen schade, en het merendeel van middelgrote musea 1 tot en met 4 keer schade. Musea die tussen 2013 en 2016 meer dan 10 keer schade hadden, zijn uitsluitend grote musea. Dat laat Figuur 3.4 zien. Drie respondenten hebben de vraag over het aantal schades aan de eigen collectie tussen 2013 en 2016 niet ingevuld. 28 procent van de musea die één

of meer keer schade hadden in de onderzoeksperiode heeft de meest recente schade gemeld in de Database Incidenten Cultureel Erfgoed (DICE).

Figuur 3.4 Grote musea hebben vaker schade aan de eigen collectie

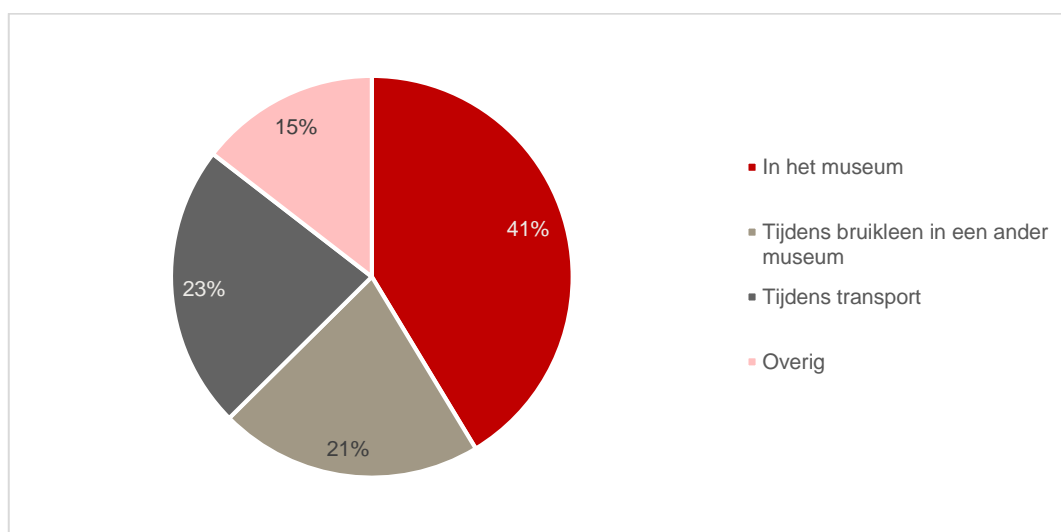
Bron: SEO Economisch Onderzoek

Er ontstaan meer schades aan de eigen collectie in het museum zelf, dan tijdens bruikleen. Figuur 3.5 laat zien dat van de meest recente schades per museum, 41 procent in het eigen museum en 23 procent tijdens verblijf in een ander museum vanwege bruikleen is ontstaan. 21 procent van de meest recente schades is tijdens transport ontstaan. Hier valt naast transport van- of naar een ander museum vanwege bruikleen ook bijvoorbeeld transport vanwege aanschaf of restauratie onder. De overige 15 procent van de schades is ontstaan op een locatie die niet onder de eerder genoemde categorieën valt, zoals in een depot, op een externe locatie of bij een restaurateur.

De herstelkosten van schade aan de eigen collectie bedragen meestal enkele duizenden euro's. Een geval van een uitzonderlijk hoge schade is de diefstal van een monstrans uit 1662 in Museum Gouda. Omdat de dieven met behulp van explosieven inclusief omgevingschade binnenkwamen, raakten bij deze diefstal verschillende objecten beschadigd. Van de musea die tussen 2013 en 2016 minimaal één keer schade hebben gehad (exclusief Museum Gouda), bedroegen de herstelkosten ongeveer € 3800 per schade.

Ongeveer een derde van de deelnemende musea die minimaal één keer schade hadden tussen 2013 en 2016 had te maken met waardevermindering. De gemiddelde waardevermindering bedroeg ruim € 3000 per schade. In dit gemiddelde zijn musea die géén waardevermindering hadden niet meegeteld: als we die musea wel meenemen, komt het gemiddelde uit op ongeveer € 800 per schadegeval.

Figuur 3.5 Ongeveer een kwart van de schades aan de eigen collectie ontstaat tijdens bruikleen

Bron: SEO Economisch Onderzoek. De figuur geeft aan waar de meest recente schade is ontstaan, mits het museum heeft aangegeven minimaal één keer schade te hebben gehad tussen 2013-2016

Ruim driekwart van de deelnemende musea heeft de eigen collectie van het museum verzekerd (76 procent). Meestal valt schade tijdens het transport wél onder deze verzekering (83 procent), en schade tijdens verblijf van collectiestukken buiten het museum niét onder deze verzekering (57 procent). Mogelijk komt het voor dat schade tijdens transport zowel onder de verzekering van de eigen collectie als onder de bruikleenverzekering valt. Van de meest recente schades werd 59 procent door de verzekeraar vergoed.

3.4 Inkomend bruikleenverkeer

In de periode 2013-2016 heeft 40 procent van de deelnemende musea geen enkele keer schade aan inkomende bruikleenobjecten gehad, en 52 procent 1 tot en met 4 keer (zie Tabel 3.2). Schade komt dus minder vaak voor aan inkomende bruikleenobjecten dan aan de eigen collectie. 21 procent van de musea die één of meer keer schade hadden in de onderzoeksperiode heeft de meest recente schade gemeld in de Database Incidenten Cultureel Erfgoed (DICE). In 2016 hadden deelnemende musea gemiddeld bijna 200.000 collectiestukken, waarvan ongeveer 2700 op zaal werden vertoond.

Tabel 3.2 60 procent van de musea had min. 1 keer schade aan bruikleenobjecten in 2013-2016

Aantal keer schade inkomende bruikleen, 2013-2016	Musea	Percentage
0 keer	19	40%
1 tot en met 4 keer	25	52%
5 tot en met 10 keer	2	4%
11 of meer keer	2	4%

Bron: SEO Economisch Onderzoek

Volledig verzekeren komt bij bruikleenverkeer onder musea nog vaak voor. Van de 48 respondenten gaf één museum aan dat bruikleenobjecten meestal niet waren verzekerd. Bij de overige respondenten komt volledig verzekeren van inkomende bruikleenobjecten, zowel tijdens transport als

verblijf in het museum, het meest voor. Beperkt verzekeren kwam in de periode tot de invoering van de Erfgoedwet onder de musea die aan dit onderzoek hebben meegewerkt dus weinig voor.

De gemiddelde verzekeringspremie van bruikleenobjecten bedroeg in 2016 ongeveer € 55.000 per museum. De verzekeringspremie per museum loopt uiteen van € 125 tot ruim € 700.000 in 2016. De verzekeringskosten per inkomend bruikleenobject bedragen gemiddeld bijna € 1600. De spreiding is ook na correctie voor het aantal inkomende bruikleenobjecten groot: van minder dan € 1 verzekeringspremie tot € 29.000 verzekeringspremie per inkomend bruikleenobject.

Gemiddeld bedraagt de verzekeringspremie voor inkomende bruikleenobjecten ongeveer 7 procent van het totale tentoonstellingsbudget. De spreiding rond dit gemiddelde is echter groot. Er zijn uitschieters waarbij de verzekeringspremie ongeveer 20 tot 50 procent van het budget bedraagt; bij de helft van de musea bedraagt de verzekeringspremie van inkomend bruikleenverkeer 2 procent van het budget of minder.¹⁸

De verzekeringspremie als percentage van het tentoonstellingsbudget is ongeveer gelijk voor kleine- tot middelgrote en grote musea, en de uitschieters komen bij musea van verschillende typen en omvangklassen voor (zie Box 1 voor een aantal voorbeelden). Evenmin is er een duidelijk verband zichtbaar tussen de verzekeringskosten en het aandeel buitenlandse bruiklenen in het totale inkomende bruikleenverkeer.

Box 1 Verzekeringskosten van verschillende musea

Uit hoofdstuk 2 blijkt dat musea die overstappen van volledig naar beperkt verzekeren gemiddeld ongeveer 50 procent op de verzekeringspremie kunnen besparen. Onderstaand rekenvoorbeeld laat voor verschillende musea zien om welk bedrag dit gaat.

Museum A is een museum in de omzetcategorie klein (zie p.10) dat enkele honderden collectiestukken per jaar inleent. Over alle inkomende bruikleen betaalde dit museum in 2016 ongeveer 130 euro verzekeringspremie, dit is iets meer dan 1 procent van het tentoonstellingsbudget. Beperkt verzekeren zou dit museum ongeveer 65 euro per jaar kunnen opleveren.

Museum B is een ander museum in de omzetcategorie klein dat ook enkele honderden collectiestukken per jaar inleent. Over alle inkomende bruikleen betaalde dit museum in 2016 ongeveer 4000 euro verzekeringspremie, dit is iets meer dan 10 procent van het tentoonstellingsbudget. Beperkt verzekeren zou dit museum ongeveer 2000 euro per jaar kunnen opleveren.

Museum C is een museum in de omzetcategorie middelgroot dat enkele honderden collectiestukken per jaar inleent. Over alle inkomende bruikleen betaalde dit museum in 2016 ongeveer 40 duizend euro verzekeringspremie, dit is ongeveer 36 procent van het tentoonstellingsbudget. Beperkt verzekeren zou dit museum ongeveer 20 duizend euro per jaar kunnen opleveren.

Museum D is een museum in de omzetcategorie groot dat bijna duizend collectiestukken per jaar inleent. Over alle inkomende bruikleen betaalde dit museum in 2016 ongeveer 40 duizend euro verzekeringspremie, dit is bijna 2 procent van het tentoonstellingsbudget. Beperkt verzekeren zou dit museum ongeveer 20 duizend euro per jaar kunnen opleveren.

De gemiddelde herstelkosten bedroegen ook hier bij de meeste musea enkele duizenden euro's: gemiddeld € 4600 per schadegeval. Er is geen significant verschil tussen de gemiddelde herstelkosten per schade aan bruikleenobjecten en de gemiddelde herstelkosten van schade aan de eigen

¹⁸ Doordat een aantal musea – waaronder grotere musea – de vraag over de verzekeringskosten niet heeft beantwoord, is de steekproef voor de verzekeringskosten relatief klein. Bovendien is binnen die steekproef de spreiding van de verzekeringskosten als percentage van de tentoonstellingskosten groot. Het gemiddelde kan daardoor vertekend zijn. De box presenteert daarom een aantal voorbeelden die illustreren hoe divers de situatie voor verschillende musea is.

collectie. Drie van de 21 musea die tussen 2013 en 2016 schade aan inkomende bruikleenobjecten hadden, had met waardevermindering te maken.

Belemmeringen

Ongeveer 4 van de 5 musea ervaart belemmeringen bij inkomend bruikleenverkeer (78 procent, zie Tabel 3.3). Het gaat met name om de bruikleenkosten: 39 procent van de deelnemende musea ervaart hoge kosten als een de belangrijkste belemmering bij inkomend bruikleenverkeer. Van deze musea ziet 50 procent transportkosten als een belemmerende factor, en 39 procent verzekeringskosten. Andere genoemde belemmeringen zijn bijvoorbeeld de beschikbaarheid van personeel (waaronder een registrar) of de vereisten die een uitlenend museum stelt.

Tabel 3.3 Bijna 80 procent van de respondenten ervaart belemmeringen bij inkomende bruikleen

Ervaart u belemmeringen bij inkomend bruikleenverkeer?	Percentage
Ja, (vooral) de kosten	39%
Nee / niet van toepassing	22%
Overig	10%
Personeel	8%
Vereisten uitlenend musea	4%

Bron: SEO Economisch Onderzoek

In de periode 2013 tot en met 2016 heeft 30 procent van de deelnemende musea gebruik gemaakt van de indenniteitsregeling voor buitenlands bruikleenverkeer (zie hoofdstuk 2). De belangrijkste redenen om géén gebruik te maken van de indenniteitsregeling zijn dat een museum geen collectiestukken in bruikleen heeft waarop de regeling van toepassing is, dat men niet bekend is met de indenniteitsregeling of dat er geen budget vanuit de regeling meer beschikbaar was. 12 procent van de aan dit onderzoek deelnemende musea heeft aangegeven géén gebruik gemaakt te hebben van de indenniteitsregeling omdat het budget van de regeling was opgebruikt. Het aantal afgewezen aanvragen onder deze musea kan hoger zijn, omdat een museum met meerdere bruikleencontracten meerdere aanvragen voor gebruik van de bruikleenregeling kan doen (zie Tabel 3.4). De musea die aangegeven hebben niet bekend te zijn met de indenniteitsregeling, zijn een klein of middelgroot museum, en hebben in 2016 geen of slechts één bruikleenobject uitgeleend aan een buitenlands museum. Kleine- en middelgrote musea maken minder vaak gebruik van de indenniteitsregeling dan grote musea.

Tabel 3.4 18 procent van de musea die géén gebruik maken van de indenniteitsregeling is niet bekend met die regeling

Reden	Percentage musea
We hebben geen collectiestukken in bruikleen waarop deze regeling van toepassing is / niet van toepassing	58%
We zijn niet bekend met deze regeling	18%
Er was geen budget vanuit de regeling meer beschikbaar	12%
Het aanvragen van het proces neemt te veel tijd in beslag of is te gecompliceerd	6%
Overig	6%

Bron: SEO Economisch Onderzoek. De tabel bevat de reden die is opgegeven door musea die géén gebruik maken van de indenniteitsregeling.

3.5 Uitgaand bruikleenverkeer

Musea stellen meestal een verzekering verplicht bij uitgaand bruikleenverkeer. 84 procent van de deelnemende musea stelt in alle gevallen een verzekering verplicht, 10 procent alleen in bepaalde gevallen (zoals bij musea die geen voormalig rijksmusea zijn en/of die niet onder de kaderovereenkomst vallen) en 6 procent stelt geen verzekering verplicht. Van de musea die een verzekering verplichten, vereist 95 procent een verzekering tegen totaalverlies. Bijna driekwart verplicht (ook) een verzekering tegen restauratiekosten als gevolg van schades die ontstaan tijdens transport.

Tabel 3.5 95 procent van de musea die een verzekering bij bruikleen verplicht stellen, verplichten een dekking van totaalverlies

Type risico waarvoor musea verzekering verplicht stelt	Percentage musea
Totaalverlies	95%
Waardevermindering	51%
Restauratiekosten transport	73%
Restauratiekosten verblijf ander museum	59%

Bron: SEO Economisch Onderzoek. De tabel bevat van de musea die een verzekering verplicht stellen bij uitgaande bruikleen, het type risico waar deze verplichting voor geldt. De percentages tellen op tot meer dan 100 procent, omdat een museum een verzekering voor meerdere risico's kan verplichten.

De verzekerde waarde van een collectiestuk wordt bij 75 procent van de musea bepaald door de (fictieve) marktwaarde, en bij 4 procent door de historische waarde. Bij 21 procent van de musea wordt de verzekerde waarde op een andere manier bepaald, bijvoorbeeld door een combinatie van de marktwaarde en de historische waarde.

Bij uitgaand bruikleenverkeer stelt 84 procent van de deelnemende musea een verzekering verplicht, en dat is meestal een verzekering met volledige dekking (totaalverlies). Schade aan de eigen collectie ontstaan tijdens transport valt bij een deel van de musea (ook) onder de verzekering van de eigen collectie.

Bij uitgaand bruikleenverkeer wordt door ruim de helft van de musea belemmeringen ervaren: de beschikbaarheid van personeel is onvoldoende voor de administratieve afhandeling. Gemiddeld hebben musea ongeveer 4 dagen per bruikleenobject nodig voor de administratieve afhandeling. Ook werd in de enquête aangegeven dat het risico op slijtage van veelgevraagde, kwetsbare objecten soms een overweging is om grenzen stellen aan het uitgaand bruikleenverkeer. Tenslotte werd *immunity from seizure* als een beperking bij bruikleenverkeer genoemd, dit wordt toegelicht in Box 2.

Box 2 Immunity from seizure als belemmering bij buitenlands bruikleenverkeer

Een specifieke belemmering voor inkomend buitenlands bruikleenverkeer die in de enquête werd genoemd, maar verder buiten de scope van dit onderzoek valt, is de beperking van immunity from seizure van deze bruiklenen als gevolg van een beleidswijziging sinds najaar 2016. Immunity from seizure is de aansprakelijkheid voor een claim van een niet-oorspronkelijke eigenaar. Zoals in veel landen worden in Nederland culturele objecten die het eigendom zijn van buitenlandse overheden en tijdelijk uitgeleend zijn aan Nederland, beschermd tegen een dergelijke claim. Tot voor kort verstrekke de Nederlandse overheid voor vrijwel alle bruiklenen een zogenaamde quarantors declaration die dat expliciet maakte, vanuit de redenering dat buitenlandse bruiklenen voor meer dan 90% eigendom waren van buitenlandse overheden (voor die 10% van private eigenaars werd dus in de praktijk ook een garantie gegeven). Recentelijk zou echter zijn gebleken dat dit dramatisch is veranderd; inmiddels zou 70% van buitenlandse bruiklenen die ingeleend worden afkomstig zijn van private eigenaars. Daarmee zou de garantie zich uitstrekken tot een groot aantal private eigenaars, en dit kwalificeert de overheid als een onacceptabel risico. Het Ministerie van Buitenlandse Zaken heeft daarop besloten om de quarantors declaration alleen uit te geven voor culturele objecten die eigendom zijn van buitenlandse overheden en niet bedoeld zijn voor verkoop.¹ Vooral bruikleenverzoeken aan eigenaars in de VS en Rusland (waar de meeste van deze declarations voor werden uitgeschreven) worden hierdoor met regelmaat afgewezen.

3.6 Conclusies

Het inkomende bruikleenverkeer van musea is tussen 2013 en 2016 toegenomen van ongeveer 200 naar ongeveer 300 collectiestukken per museum. Ongeveer een kwart van het inkomende- en het uitgaande bruikleenverkeer was buitenlands. Het aantal uitgaande bruikleenobjecten is tussen 2013 en 2016 toegenomen van gemiddeld ongeveer 100 naar ongeveer 160 collectiestukken per museum per jaar.

Ongeveer 60 procent van de deelnemende musea heeft tussen 2013 en 2016 minstens één keer schade gehad aan inkomende bruikleenobjecten. Uit de enquête onder Nederlandse musea blijkt dat het aantal schadegevallen aanzienlijk groter is dan gerapporteerd onder de Nederlandse en buitenlandse indemniteitsregelingen (hoofdstuk 2). Een eerste verklaring is dat een beperkt deel van de bruiklenen onder de indemniteitsregeling valt. Deze regeling is alleen van toepassing op bruiklenen van buitenlandse musea of private eigenaars. Voor bruiklenen waarop deze regeling van toepassing is wordt de indemniteitsregeling niet altijd aangevraagd, bijvoorbeeld omdat men niet bekend is met de regeling, omdat de aanvraag te veel tijd in beslag neemt of omdat er geen budget meer vanuit de regeling beschikbaar is.

Een tweede verklaring is dat voor de indemniteitsregeling alleen schades gerapporteerd zijn die hebben geleid tot compensatie. In de enquête geven de musea aan dat zij in circa 21 procent van de gevallen door verzekeraars niet gecompenseerd zijn voor schade aan een bruikleenobject, doordat zij niet geclaimd hebben of doordat de claim niet is gehonoreerd. Mogelijk wordt er bij de indemniteitsregeling ondergerapporteerd. Dit wordt versterkt doordat de indemniteitsregeling een eigen risico kent dat – afhankelijk van de verzekerde waarde – boven de gemiddelde gerapporteerde herstelschade ligt.¹⁹ Het is dus aannemelijk dat een aantal schades onder de indemniteitsregeling niet geclaimd wordt omdat zij onder het eigen risico vallen.

¹⁹ Het eigen risico in de indemniteitsregeling varieert van € 1.000 per gebeurtenis bij een verzekerde waarde kleiner dan € 20 mln. tot € 7.500 per gebeurtenis bij een verzekerde waarde van meer dan € 150 mln. (https://cultureelerfgoed.nl/sites/default/files/downloads/dossiers/subsidieregeling_indemniteit_bruiklenen_2016_1.pdf).

De herstelkosten van de gerapporteerde schades zijn over het algemeen vergelijkbaar met die van schades aan de eigen collectie: ongeveer € 4600 per schadegeval; hierin zijn extreem hoge schades (zoals die in Gouda) niet meegerekend. De omvang van schadeherstelkosten is dus gemiddeld genomen beperkt, en dit correspondeert wel met de bevindingen op basis van claims onder Nederlandse en buitenlandse indemniteitsregelingen in hoofdstuk 2. Zowel bij schades aan de eigen collecties als bij schades aan bruikleenobjecten komen enkele uitschieters voor: er bestaat een klein risico op een grote schade. Waardevermindering komt meestal niet voor bij schade aan inkomende bruikleenobjecten.

Bij uitgaand bruikleenverkeer stelt 84 procent van de deelnemende musea een verzekering verplicht, en dat is meestal een verzekering met volledige dekking (totaalverlies). Schade aan de eigen collectie ontstaan tijdens transport valt bij een deel van de musea (ook) onder de verzekering van de eigen collectie.

De verzekeringspremie bedraagt gemiddeld ongeveer € 1700 per bruikleenobject, maar dit bedrag varieert sterk tussen musea. Gemiddeld bedraagt de verzekeringspremie voor inkomende bruikleenobjecten ongeveer 7 procent van het totale tentoonstellingsbudget. De spreiding is echter groot, er zijn ook musea waar de verzekeringspremie ongeveer 20 tot 50 procent van het budget bedraagt. De gemiddelde verzekeringskosten als percentage van de tentoonstellingskosten zijn relatief laag ten opzichte van de 15-25% die gerapporteerd wordt in de literatuur (zie hoofdstuk 2).

Een mogelijke verklaring is een definitieverschil: in de enquête zijn alleen de verzekeringspremies voor inkomende bruiklenen meegenomen, terwijl er in de literatuur mogelijk meer verzekeringskosten zijn meegenomen (bijvoorbeeld toegerekende kosten van verzekering van de eigen collectie). Een andere mogelijke verklaring is dat de marktwaardes van de voornamelijk buitenlandse (want vallend onder indemniteitsregelingen) bruiklenen uit de literatuur relatief hoog zijn, hoger dan de marktwaarde van de gemiddelde bruikleen tussen Nederlandse musea. De daarmee gemoeide kosten van volledige verzekering zijn dus ook relatief hoog. Daarnaast blijkt de spreiding groot te zijn: de in media en literatuur genoemde casussen met zeer hoge verzekeringskosten passen binnen de bandbreedte van de enquête. Deze resultaten suggereren dat verzekeringskosten vooral een belemmering zijn voor een relatief beperkte groep van musea die met zeer hoge premies geconfronteerd wordt. Dit wordt bevestigd door het feit dat er meer musea zijn die aangeven dat zij transportkosten als een belemmering ervaren dan musea die verzekeringskosten als belemmering ervaren.

Geen van de deelnemende musea heeft beperkt verzekeren opgegeven als meest gebruikte verzekeringswijze bij bruiklenen. Deze bevinding komt overeen met die in Bijleveld (2016). De enquêteresultaten geven als gevolg daarvan geen inzicht in de mogelijke besparing op de verzekeringspremie bij beperkt verzekeren. Indicatief kan circa de helft van de premie bespaard worden door een overgang van volledig naar beperkt verzekeren (zie hoofdstuk 2).

De meeste musea die aan dit onderzoek hebben deelgenomen ervaren belemmeringen bij inkomend bruikleenverkeer. De belangrijkste belemmeringen zijn de hoge verzekerings- en transportkosten. Bij uitgaand bruikleenverkeer wordt door ruim de helft van de musea belemmeringen ervaren: de beschikbaarheid van personeel is onvoldoende voor de administratieve afhandeling. Ondanks de ervaren belemmeringen is het bruikleenverkeer in de periode vóór inwerkingtreding van de Erfgoedwet toegenomen.

4 Belemmeringen en handelingsperspectieven

Belemmeringen zijn verzekerings- en transportkosten en de benodigde capaciteit voor administratieve afhandeling van bruikleenverkeer. Verzekeringskosten zouden gedrukt kunnen worden door de dekking van de verzekering te beperken en door meerdere offertes aan te vragen. Transportkosten kunnen gedrukt worden door informatie-uitwisseling over aanbieders, het combineren van transporten en meerdere offertes aan te vragen. De benodigde administratieve capaciteit voor de afhandeling van bruikleenverkeer kan beperkt worden door standaardisering van bruikleenovereenkomsten en digitalisering van conditierapporten.

In het voorgaande hoofdstuk zijn diverse belemmeringen voor het bruikleenverkeer gepresenteerd die musea aangeven te ondervinden. De belangrijkste belemmering voor inkomend bruikleenverkeer zijn de hoge kosten van (vooral) verzekering en transport. De belangrijkste belemmering voor uitgaand bruikleenverkeer is onvoldoende personele capaciteit voor de administratieve afhandeling ervan. Hierna wordt per belemmering een aantal mogelijke handelingsperspectieven beschreven. Deze zijn ontleend aan eerdere publicaties over dit onderwerp²⁰ en aan een groepsgebesprek met een aantal hoofden collecties en registrars van zes musea.²¹

4.1 Beperken verzekeringskosten

Een minderheid van de musea die geconfronteerd wordt met relatief hoge verzekeringskosten ervaart deze als een belemmering voor bruikleenverkeer. Verzekeringskosten kunnen beperkt worden door enerzijds de dekking van de verzekering te beperken en anderzijds door een scherpe prijs voor verzekeringen te bedingen door concurrentie tussen verzekeraars en verzekeringsmakelaars te stimuleren.

Beperken tot noodzakelijke dekking

Verzekeringskosten kunnen gedrukt worden door de dekking voor (binnenlands) bruikleenverkeer te beperken. In het vorige hoofdstuk bleek dat er nog veelal volledig verzekerd wordt. Uit de enquête is ook gebleken dat waardevermindering zich weinig voordoet. Waardevermindering wordt bovendien pas geïncasseerd als het object wordt verhandeld. Dat kan een argument zijn om waardevermindering niet te verzekeren. Ook bleek uit de enquête dat schade zich wel met regelmaat voordoet, maar dat het dan meestal gaat om relatief beperkte herstelschades die gedekt wordt door beperkt verzekeren. De gemiddelde schade is dermate laag dat (de grotere) musea ook zouden kunnen besluiten om het risico op herstelschade zelf te dragen en dus helemaal niet te verzekeren. Totaalverlies doet zich in de regel heel weinig voor, maar als het gebeurt kan de schade wel heel groot zijn, zoals bleek uit de casus van diefstal uit Museum Gouda. De kosten van het verzekeren van totaalverlies moeten dus afgewogen worden tegen het risico op een grote schade; bij die afweging dient het soort object een rol te spelen, omdat de kans op diefstal samenhangt met de verhandelbaarheid en waarde van het materiaal. Als de verhandelbaarheid klein is en de waarde van het materiaal laag, is verzekering van totaalverlies minder opportuun dan als de materiaalwaarde hoog

²⁰ Bijvoorbeeld Museumvereniging (2016), en Arendsz (2011).

²¹ Zie bijlage A voor een lijst van deelnemers.

is en de verhandelbaarheid groot. De redenering in de Erfgoedwet is dat een totaalverlies een cultureel verlies is en geen financieel verlies voor de overheid (omdat de financiële waarde niet op de balans staat); vanuit dat perspectief is het verzekeren van totaalverlies van objecten die eigendom zijn van de overheid niet opportuun. In die redenering ligt beperkt verzekeren sowieso voor de hand.

Het zou voor het bevorderen van beperkt verzekeren behulpzaam zijn als er een aantal gestandaardiseerde minimumvoorwaarden ten aanzien van bijvoorbeeld beveiliging, brandveiligheid en klimaatcontrole worden ontwikkeld waar musea die gebruik willen maken van beperkt verzekeren voor inkomend bruikleenverkeer aan moeten voldoen.²² Gedeelde aansprakelijkheid impliceert immers een (nog sterkere) verantwoordelijkheid bij de bruikleennemer om alles in het werk te stellen om schade te voorkomen, en de randvoorwaarden daartoe te vervullen. De beoordeling (of keurmerk) dat musea aan de minimumvoorwaarden voldoen, kan bijvoorbeeld gekoppeld worden aan het Museumregister. Ook werd in het groepsgesprek aangegeven dat het nuttig zou zijn als de standaardvoorwaarden voor een dergelijke beperkte verzekering worden uitgewerkt (bijvoorbeeld: welk deel van de restauratiekosten wordt vergoed – onder of boven een bepaalde grens, een eenduidige definitie van restauratiekosten – in of exclusief transport naar een buitenlandse restaurateur etc). Als er eenmaal een dergelijke standaard is, maakt dat ook het aanvragen en vergelijken van meerdere offertes eenvoudiger (zie hierna). Deze standaardisering zou ter hand genomen kunnen worden door een kleine groep experts van grotere musea die ervaring hebben met het onderhandelen met verzekeraars en verzekeringsmakelaars, onder regie van bijvoorbeeld de Museumvereniging.

Een belangrijke vraag is hoe beperkt verzekeren in de praktijk verder gebracht kan worden. De cultuurconvenanten zijn een eerste stap om dit mogelijk te maken, maar zolang musea en (lagere) overheden hun gedrag niet veranderen, verandert er niets. Een mogelijkheid die door de deelnemers aan het groepsgesprek werd geopperd is dat een kopgroep van grotere (rijks-)musea afspreekt om op korte termijn al het binnenlandse bruikleenverkeer te verzekeren volgens de standaard van beperkt verzekeren. Als zij deze standaard zetten, kan dit – gegeven de volumes die zij voor hun rekening nemen – navolging krijgen van andere musea. Daarnaast kan informatieverschaffing over de standaard door de Museumvereniging en het Ministerie van OCW behulpzaam zijn.

Meer concurrentie tussen aanbieders

De verzekeringskosten kunnen ook gedrukt worden door meer met de verzekeraars en /of verzekeringsmakelaars te onderhandelen. Voor het verzekeren van tijdelijke inkomende bruiklenen kunnen verschillende offertes aangevraagd worden. Musea geven aan dat het aanvragen, vergelijken en beoordelen van offertes wel een arbeidsintensief en relatief specialistisch werk is. Inhuur van externe expertise kan nodig zijn, zeker in het geval van een verplichte Europese aanbesteding. Voorbeelden daarvan laten zien dat er dan flinke verschillen in geoffreerde premie optreden – de potentiële baten van het aanvragen van meerdere offertes zijn dus ook aanzienlijk. Het aanvragen van meerdere offertes heeft dus kosten en baten en loont waarschijnlijk vooral voor de grote verzekeringscontracten voor met name buitenlandse bruiklenen. Het alternatief is om een raamcontract af te sluiten en de gecontracteerde verzekeraars daarbinnen ook voor de kleinere contracten te laten

---

²² Op basis van het groepsgesprek met hoofden collectie en registrars van musea. Standaardisering kan voor kleinere musea wel betekenen dat investeringen in beveiliging, brandveiligheid en klimaatcontrole noodzakelijk zijn, dan wel dat zij de facto uitgesloten zijn van beperkt verzekeren.

concurreren. Dit is vermoedelijk alleen voor grote musea met veel inkomende bruiklenen de moeite waard.

4.2 Beperken transportkosten

Transportkosten kunnen beperkt worden door kritisch te kijken naar de eisen die aan het transport gesteld worden. Er zijn in het groeps gesprek met hoofden collectie en registrars voorbeelden genoemd van objecten die in betere omstandigheden vervoerd worden dan waaronder ze in het uitlenende museum hangen. Anderzijds werd ook aangegeven dat het niet logisch is te gaan bezuinigen op condities tijdens transport als er ook sprake is van beperkt verzekeren.

Een tweede manier om transportkosten te drukken is om meer te differentiëren in aanbieders. Nu wordt in de regel een van de drie of vier grote transporteurs ingeschakeld omdat die alle objecten kunnen vervoeren. Het kan volgens deelnemers aan het gesprek voor specifieke transporten interessant zijn om relatieve niche-spelers in te huren tegen lagere kosten. Musea zijn echter vaak terughoudend in het inhuren van een ander, onbekend, transportbedrijf. Deelnemers aan het groeps gesprek gaven aan dat betere kennis over het aanbod en de kwaliteit van transporteurs bevorderd kan worden door tussen musea informatie uit te wisselen over verschillende transporteurs en hun kwaliteit. Dit zou bijvoorbeeld kunnen via de kanalen van de Museumvereniging.

Een derde mogelijkheid die nu al tamelijk frequent wordt toegepast is het combineren van meerdere transporten van verschillende musea. Zeker bij internationale transporten kunnen daarmee substantiële kosten bespaard worden. Een gestructureerde en systematische informatie-uitwisseling kan bijdragen aan het vinden van meer matches. Dit zou bijvoorbeeld kunnen via de kanalen van de Museumvereniging.

Tenslotte kan onderhandelen door het aanvragen van meerdere offertes, ook leiden tot lagere transportkosten. Zeker als outsiders gevraagd worden te offeren (zie hiervoor), is de ervaring dat de transportkosten gedrukt kunnen worden. Ook hiervoor geldt dat dit vooral interessant is voor de grotere contracten (bijvoorbeeld buitenlandse transporten)

4.3 Beperken administratieve afhandeling

Beschikbare capaciteit voor de administratieve afhandeling van bruikleenverkeer vormt vooral een belemmering voor uitgaand bruikleenverkeer. Het gaat dan om te weinig personeel voor de administratieve afhandeling van bruikleenverkeer. In het vorige hoofdstuk bleek dat er flinke spreiding is tussen musea in de tijd die gemoeid is met administratieve afhandeling van bruikleenverkeer, met een gemiddelde van 4 dagen per bruikleen. De beschikbaarheid van administratieve capaciteit voor de afhandeling van (uitgaand) bruikleenverkeer stelt daarmee grenzen aan de omvang van het bruikleenverkeer. Ook werd in de enquête aangegeven dat het risico op slijtage van veelgevraagde, kwetsbare objecten een overweging kan zijn om grenzen stellen aan het bruikleenverkeer.

In het groeps gesprek werd aangegeven dat vooral het opstellen van conditierapporten veel tijd in beslag neemt, omdat dat op papier gaat en vervolgens moet worden gescand. Ook bestaan er grote verschillen in hoe uitgebreid een conditierapport is. Het zou helpen als er meer standaardisering komt door conditierapporten echt te beperken tot de schades die zo recent zijn dat het ook daadwerkelijk tot discussie zou kunnen leiden. Daarnaast zou een digitaal systeem – mits goed werkend

– voor het maken van conditierapporten kunnen bijdragen aan het besparen op de administratieve afhandeling.

Standaardisering van bruikleenovereenkomsten is een andere mogelijkheid om de benodigde capaciteit voor administratieve afhandeling te beperken. Daarbij werd in het groepsgesprek gesuggereerd om voor buitenlands bruikleenverkeer aan te sluiten bij de Europese standaard voor bruikleenovereenkomsten zoals ontwikkeld door het *Network of European Museum Organisations*.²³ Dit is een modulaire overeenkomst die beschikbaar is in onder andere het Nederlands en het Engels. Een actualisering van deze standaard voor Nederland kan nuttig zijn, dit zou door een expertgroep van musea kunnen gebeuren onder coördinatie van bijvoorbeeld de Museumvereniging. Voor binnenlands bruikleenverkeer zijn sinds de inwerkingtreding van de Erfgoedwet en de cultuurconvenanten de modelovereenkomsten van het Rijksmuseum (2017) en de RCE (2016) goed bruikbaar.

Tenslotte is een slimmere arbeidsdeling bij de administratieve afhandeling van bruikleenverkeer een manier om capaciteit vrij te spelen. In de praktijk wordt die afhandeling nu vaak grotendeels door wo-opgeleiden gedaan (bijvoorbeeld restauratoren en registrars). Sommige meer administratieve handeling in het proces kunnen echter ook prima worden uitgevoerd door medewerkers met een mbo-opleiding. Een specifieke opleiding in deze richting op mbo-niveau waar eerder sprake van is geweest, zou hier wellicht in kunnen voorzien.

---

²³ Zie <http://www.ne-mo.org/our-topics/collection-mobility/nemo-standard-loan-agreement.html>

5 Conclusies

Het bruikleenverkeer tussen musea is tussen 2013 en 2016 met ongeveer de helft toegenomen. Hoewel waardevermindering bij schade aan inkomend bruikleenverkeer weinig voorkomt, worden bruiklenen in de praktijk vrijwel altijd volledige verzekerd. De belangrijkste belemmeringen bij inkomend bruikleenverkeer zijn de verzekerings- en transportkosten, en bij uitgaand bruikleenverkeer de administratieve afhandeling. Verzekeringskosten kunnen gedrukt worden door alleen herstelschade te verzekeren en door meerdere offertes te vragen.

Al jaren wordt er door de Minister en de Tweede Kamer bepleit dat de Collectie Nederland zichtbaarder moet zijn voor de inwoners van Nederland. Er is tot op heden geen gericht onderzoek geweest naar de ontwikkeling van collectiemobiliteit. Beschikbaar cijfermateriaal is niet volledig. Tegelijkertijd worden er vanuit de sector vaker geluiden gehoord over een toegenomen druk op capaciteit bij het bruikleenverkeer en steeds hogere verzekeringskosten vooral bij inkomend buitenlands bruikleenverkeer. Dit onderzoek geeft feiten en cijfers over de toename van het (binnenlands) bruikleenverkeer en de risico's daarvan.

De belangrijkste conclusies per onderzoeksvraag:

1. Inzicht in *de omvang van (binnenlands) bruikleenverkeer* in de afgelopen jaren voor een selectie van musea.

Het inkomende bruikleenverkeer van musea is tussen 2013 en 2016 met de helft toegenomen van ongeveer 200 naar ongeveer 300 collectiestukken per museum. Een kwart van deze collectiestukken was in bruikleen van een buitenlandse eigenaar. Het binnenlandse bruikleenverkeer is dus ongeveer drie keer zo groot als het buitenlandse. Het aantal uitgaande bruikleenobjecten is tussen 2013 en 2016 toegenomen van gemiddeld ongeveer 100 naar ongeveer 160 collectiestukken per museum per jaar.

2. Inzicht in *de risico's rondom beperkt verzekeren*, en de potentiële besparingen op de verzekeringskosten die met beperkt verzekeren gepaard kunnen gaan.

Ongeveer 60 procent van de deelnemende musea heeft tussen 2013 en 2016 minstens één keer schade gehad aan inkomende bruikleenobjecten. Schade komt dus regelmatig voor. De herstelkosten van deze schades zijn vergelijkbaar met die van schades aan de eigen collectie: ongeveer € 4600 per schadegeval. Hoewel de omvang van schadeherstelkosten dus gemiddeld genomen beperkt is, komen er enkele uitschieters voor: er bestaat een klein risico op een grote schade. Dat is een argument om in ieder geval de herstelkosten wel te verzekeren (conform beperkt verzekeren). Waardevermindering komt meestal niet voor bij schade aan inkomende bruikleenobjecten.

Bij uitgaand bruikleenverkeer stelt 84 procent van de deelnemende musea een verzekering verplicht, en dat is meestal een verzekering met volledige dekking (totaalverlies). Voor musea is het soms niet precies duidelijk hoever hun aansprakelijkheid jegens de eigenaar van de collectie die zij beheren reikt, en nemen in veel gevallen het zekere voor het onzekere, en eisen de volle verzekeringsplicht bij bruikleen. De verzekeringspremie bedraagt gemiddeld ongeveer € 1700 per bruikleenobject, maar dit bedrag varieert sterk tussen musea. De verzekeringspremie voor inkomende bruikleenobjecten als percentage van het totale tentoonstellingsbudget varieert sterk. Er zijn musea

waar het percentage 1 of 2 procent is, maar ook musea waar de verzekeringspremie ongeveer 20 tot 50 procent van het budget bedraagt. Zeker voor de grotere musea met veel bruiklenen is het mogelijk om tienduizenden euro's te besparen op de verzekeringskosten door over gaan tot beperkt verzekeren.

In de praktijk wordt er meestal volledig verzekerd bij bruikleenverkeer. Geen van de deelnemende musea heeft beperkt verzekeren opgegeven als meest gebruikte verzekeringswijze bij bruiklenen. De enquêteresultaten geven als gevolg daarvan geen inzicht in de mogelijke besparing op de verzekeringspremie bij beperkt verzekeren. De mogelijkheden die de Erfgoedwet en de Cultuurconvenanten bieden om beperkt of niet te verzekeren, bieden voor de toekomst een perspectief om op de verzekeringspremies te besparen. Indicatief zou een overgang van volledig naar beperkt verzekeren een besparing op de verzekeringspremie van circa de helft kunnen opleveren.

3. Mogelijke *handelingsperspectieven* gericht op het beperken van de belemmeringen voor (binnenlands) bruikleenverkeer.

Belemmeringen voor bruikleenverkeer zijn verzekerings- en transportkosten en de benodigde capaciteit voor administratieve afhandeling van bruikleenverkeer. Verzekeringskosten zouden gedrukt kunnen worden door de dekking van de verzekering te beperken tot herstelschade (beperkt verzekeren) en dit als standaard te gebruiken voor binnenlands bruikleenverkeer. Standaardisatie van voorwaarden en eisen aan musea kan dit ondersteunen. Daarnaast geeft 12 procent van de aan dit onderzoek deelnemende musea als belemmering aan dat zij geen gebruik hebben kunnen maken van de indemniteitsregeling omdat het budget was uitgeput. Een verruiming van de indemniteitsregeling zou hiervoor een oplossing kunnen bieden. Transportkosten kunnen gedrukt worden door informatie-uitwisseling met als doel het vaker gebruiken van specialistische aanbieders en vaker combineren van transporten. Het aanvragen van meerdere offertes kan helpen zowel transport als verzekeringskosten te drukken, maar loont waarschijnlijk alleen voor de grotere contracten voor met name buitenlandse bruiklenen. De administratieve capaciteit voor de afhandeling van (uitgaand) bruikleenverkeer stelt (gemiddeld 4 dagen per bruikleen) grenzen aan de omvang van het bruikleenverkeer. Ook kan het risico op slijtage van veelgevraagde, kwetsbare objecten een overweging zijn om grenzen stellen aan het bruikleenverkeer. De benodigde administratieve capaciteit kan beperkt worden door standaardisatie en digitalisering van conditierapporten en standaardisering van bruikleenovereenkomsten.

Literatuur

Arends, T.M.J (2011), Evaluatie subsidieregeling Indemniteit bruiklenen 2005, Ministerie van OCW.

Bijleveld, H. (2016), Aansprakelijkheid en verzekering bij bruikleen van kunst, *Tijdschrift aansprakelijkheids- en verzekeringsrecht in de praktijk*, 2016.

European Commission (2003), Inventory of national systems of public guarantees in 31 countries.

Galambos, H., Bergevoet, F. (2010), Prevention or compensation? Alternatives to insurance, in: S. Petersson et al, (2010), *Encouraging collection mobility: a way forward for museums in Europe*.

Leeuw, R. de et al (2006), Lending to Europe, Rotterdam.

Museumvereniging (2016), Slimmer lenen.

Sigmond J.P en Jacobs E.M, (2014), Uitleenen is een kans, Museumvereniging

Bijlage A Deelnemers onderzoek

Tabel 5.1 Deelnemende musea onderzoek

Batavialand	Museum Helmond
Bonnefantenmuseum	Museum Jan van der Togt
Centraal Museum	Museum Nijkerk
Cultuurbedrijf / Het Markiezenhof	Museum Rotterdam
Dordrechts Museum	Museum Van Loon
Drents Museum	Nationaal Museum Klok & Peel Asten
EYE Filmmuseum	Nationaal Museum van Wereldculturen
Flipje en Streekmuseum Tiel	Nederlands Fotomuseum
Frans Hals Museum	Nederlands Openluchtmuseum
Fries Museum	Rijksmuseum
Fries Scheepvaart Museum	Rijksmuseum boerhaave
Gemeentemuseum Den Haag	Singer Laren
Groninger Museum	Stadsmuseum Almelo
Joods Historisch Museum	Stadsmuseum Harderwijk
Limburgs Museum	Stedelijk Museum Alkmaar
Maritiem Museum Rotterdam	stedelijk Museum Kampen
Mauritshuis	Stedelijk Museum zwolle
Museum Arnhem	Stichting Amsterdam Museum
Museum Boijmans Van Beuningen	Stichting Noordbrabants Museum
Museum Catharijneconvent	TextielMuseum
Museum de Fundatie	Teylers Museum
Museum De Lakenhal	Van Abbemuseum
Museum Dr8888	Westfries Museum
Museum Flehite	Zaans Museum
Museum Gouda	Zeeuws Museum
Museum Heerenveen	Zuiderzeemuseum

Bron: SEO Economisch Onderzoek

Tabel 5.2 Meeleescommissie

Hans Buurman, zakelijk directeur Gemeentemuseum Den Haag
Sandra Kisters, hoofd collectie Museum Boijmans Van Beuningen Rotterdam
Marije Verduijn, hoofd collectie Centraal Museum Utrecht
Cindy Zalm, hoofd collectie Nationaal Museum van Wereldculturen

Bron: SEO Economisch Onderzoek

Tabel 5.3 Deelnemers groepsgesprek

Wobke Hooites, Rijksmuseum
Arno van Os, Catharijne Convent
Tonko Grever, Museum van Loon
Tomas Hillebrand, van der Togt Museum
Emilia de Koning, Amsterdam museum
Ingrid Sonderen, Noord-Brabants museum
Margriet de Jong, Museumvereniging
Laurence Ostyn, Museumvereniging
Johannes Hers, SEO
Cindy Biesenbeek, SEO

Bron: SEO Economisch Onderzoek

Bijlage B Vragenlijst webenquête onder mu-sea

Achtergrondgegevens musea

1. Wat is de naam van uw museum? Toelichting: dit wordt uitsluitend gebruikt om de resultaten van dit onderzoek aan andere bronnen te koppelen. De resultaten van deze enquête worden anoniem verwerkt.
2. Tot welke categorie behoort het museum? [*meerkeuze, één antwoord mogelijk*]
  - Kunst
  - Geschiedenis
  - Natuurhistorie
  - Bedrijf, wetenschap en techniek
3. Hoeveel bedroeg de bruto omzet in 2016? [*meerkeuze, één antwoord mogelijk*]
  - Tot 400 duizend euro per jaar
  - 400 duizend tot 3,2 miljoen euro per jaar
  - Meer dan 3,2 miljoen per jaar
4. Wat is de belangrijkste financieringsbron van het museum? [*meerkeuze, één antwoord mogelijk*]
  - Rijk
  - Provincie
  - Gemeente
  - Private partij

Collectie

5. Hoeveel collectiestukken had uw museum op 31 december 2016 in collectie? [*numeriek, per jaar*]
6. Hoeveel van deze collectiestukken waren in 2016 opgeslagen in depot? [*numeriek*]

Omvang bruikleenverkeer

- Hoeveel collectiestukken heeft het museum in het gehele jaar 2013 ingeleend? [*numeriek, per jaar 2013-2016*]
- Hoeveel van de collectiestukken die in 2013 werden ingeleend, werd ingeleend van een **buitenlandse** bruikleengever? [*numeriek, per jaar 2013-2016*]
- Hoeveel collectiestukken heeft het museum in het gehele jaar 2013 in bruikleen gegeven? [*numeriek, per jaar 2013-2016*]
- Hoeveel van deze collectiestukken heeft het museum in het gehele jaar 2013 in bruikleen gegeven aan een **buitenlandse** bruikleennemer?
- Hoeveel **bruikleenovereenkomsten** voor uitgaande collectiestukken had het museum in het gehele jaar 2013? [*numeriek, per jaar 2013-2016*]
- Hoeveel van deze **bruikleenovereenkomsten** voor uitgaande collectiestukken waren ten behoeve van een buitenlandse bruikleennemer? [*numeriek, per jaar 2013-2016*]
- Om welke reden(en) heeft u aanvragen voor bruikleen niet toegekend? [*open antwoord*]

Verzekering eigen collectie

7. Hoe vaak heeft het museum in de periode 2013-2016 schade aan de eigen collectie gehad? [0, 1-5 keer, 5-10 keer, 10 keer of meer]
8. Waar of wanneer is deze schade ontstaan?
  - In het museum;
  - In een ander museum tijdens bruikleen;
  - Tijdens transport;
  - Overig
  - Niet van toepassing
9. Wat waren de herstelkosten als gevolg van de meest recente schade? [Toelichting: indien u géén schade heeft gehad in de periode 2013-2016, kunt u 0 invullen]
10. Hoeveel bedroeg de waardevermindering van collectiestukken als gevolg van de meest recente schade? [Toelichting: indien u géén schade heeft gehad in de periode 2013-2016, kunt u 0 invullen]
11. Werde de schade door de verzekeraar vergoed? [Toelichting: indien u géén schade heeft gehad in de periode 2013-2016, kunt u Nee invullen]
12. Is het voorval gemeld in DICE? [Toelichting: indien u géén schade heeft gehad in de periode 2013-2016, kunt u Nee invullen]
13. Is de eigen collectie van het museum verzekerd?
14. Valt schade tijdens transport van collectiestukken onder deze verzekering? [Toelichting: indien de eigen collectie niet is verzekerd, kunt u Nee invullen]
15. Valt schade tijdens verblijf van collectiestukken buiten het museum onder deze verzekering? [Toelichting: indien de eigen collectie niet is verzekerd, kunt u Nee invullen]

Verzekering inkomend bruikleenverkeer

16. Hoe waren de objecten in bruikleen ten behoeve van een tijdelijke tentoonstelling in 2016 in bruikleen had verzekerd? Indien dit per bruikleenovereenkomst verschilt, kruis dan alstublieft aan welke situatie het vaakst voorkomt:
  - Deze collectiestukken waren niet verzekerd
  - Volledige dekking: transport en verblijf verzekerd tegen totaalverlies, waardevermindering en restauratie
  - Kaderovereenkomst: volledige dekking., minus waardevermindering bij transport of verblijf en minus totaalverlies bij verblijf
  - Alleen verzekering van restauratiekosten
  - Anders, namelijk ..
17. Hoeveel bedroeg de totale premie van de verzekering van inkomend bruikleenverkeer voor tijdelijke tentoonstellingen in 2016? [Numeriek]
18. Hoeveel bedroeg het totale budget voor deze tijdelijke tentoonstellingen in 2016? [Numeriek]
19. Heeft het museum in de periode 2013-2016 schade aan de inkomende geleende objecten gehad? [Nee, één keer, twee keer, drie of meer keer]
20. Wat waren de herstelkosten van de meest recente schade? [Toelichting: indien u géén schade heeft gehad in de periode 2013-2016, kunt u 0 invullen]
21. Hoeveel bedroeg de waardevermindering van collectiestukken als gevolg van de meest recente schade? [Toelichting: indien u géén schade heeft gehad in de periode 2013-2016, kunt u 0 invullen]
22. Werde de schade door de verzekeraar vergoed? ? [Toelichting: indien u géén schade heeft gehad in de periode 2013-2016, kunt u Nee invullen]

23. Is het voorval gemeld in DICE? ? *[Toelichting: indien u géén schade heeft gehad in de periode 2013-2016, kunt u Nee invullen]*
24. Heeft u de periode 2013-2016 gebruik gemaakt van de indenniteitsregeling? *[Ja/ Nee, per jaar 2013-2016]*
25. Waarom heeft u géén gebruik gemaakt van de indenniteitsregeling? *[Meerkeuze, meerdere antwoorden mogelijk]*
- We zijn niet bekend met deze regeling;
  - We hebben geen collectiestukken in bruikleen waarop deze regeling van toepassing is;
  - Er was geen budget vanuit de regeling meer beschikbaar;
  - Het aanvragen van het proces neemt te veel tijd in beslag of is te gecompliceerd;
  - Anders, namelijk...
  - Niet van toepassing

Verzekering en kosten uitgaand bruikleenverkeer

26. Stelt het museum bij het uitlenen van objecten aan binnenlandse bruikleennemers een verzekering verplicht? *[Ja / Nee / Alleen in bepaalde gevallen, namelijk...]*
27. Voor welke risico's stelt het museum een verzekering bij collectiestukken in bruikleen verplicht? *[meerkeuze, meerdere antwoorden mogelijk]*
- Totaalverlies
  - Waardevermindering
  - Restauratiekosten van transportschade
  - Restauratiekosten van schade tijdens verblijf in een ander museum
  - Niet van toepassing
28. Waarom stelt het museum een verzekering bij bruikleenverkeer wel of niet verplicht? *[open antwoord]*
29. Waar is de verzekeringspremie op gebaseerd? *[meerkeuze]*
- a. De huidige (fictieve) marktwaarde van verzekerde objecten
  - b. De historische aanschafwaarde van verzekerde objecten;
  - c. Anders, namelijk...
30. Hoeveel tijd nam de administratieve afhandeling van het uitgaand bruikleenverkeer in het gehele jaar 2016 in beslag? *[Toelichting: in totaal aantal dagen. Indien hier meerdere medewerkers aan gewerkt hebben, telt u het aantal dagen per medewerker bij elkaar op]*
31. Ervaart u belemmeringen om meer objecten uit te lenen, en zo ja welke? *[open antwoord]*
32. Ervaart u belemmeringen om meer objecten van andere musea of particulieren te lenen, en zo ja welke? *[open antwoord]*